

Herczeg Ferenc emlékezései. A Várhegy. 1933. Singer és Wolfner kiadása.

Előttünk fekszik Herczeg Ferenc önéletírásának régen várt első kötete, melyben a hetvenes író visszapillant hosszú életére. Minden ön-életrajz — a jelentéktelenebb emberé is — érdekes emberi dokumentum, egy kiváló szellemé pedig különösen az. Természetes tehát, hogy Herczeg könyvét mindenki nagy érdeklődéssel olvasta és olvassa leglelkesebb híveitől kezdve leghevesebb irodalmi ellenfeleiig.

Szellemes előszavában főként azal okolja meg emlékezéseinek megírását, hogy azokból a munkákból, melyek eddig vele foglalkoztak, «mindig egy ember lépett ki», de az az ember nem ő volt, hanem maga a szerző, aki az ő álarcát viselte. De vajjon egy «hiú» költő kérdi tovább, meg fogja-e magáról írni az igazságot? Nem hihető, de nem is szükséges. Az eseményeken változtathat, de önmagán nem. «Egy madár sem képes arra, hogy önmaga fölé repüljön.» Ő is csak önmagát adhatja tehát ebben a munkájában.

Ez az első kötet, mely a verseci Várhegyről kapta címét, az író életének huszónhét esztendejét öleli fel gyermekkorától kezdve első regényének, a *Fenn és lenn*-nek megjelenéséig (1890).

Mit mond el benne és hogyan?

Herczeg Ferencnek a vele beszélő különösen két arcát ismeri. Az egyik a komoly, melynek hideg, acélosan éles, mindent meglátó szeméből az ész nagy ereje s a gondolkozás mélysége sugárzik. A másik a derült, amelyet kedves mosoly világít meg,

s amikor ebben az érdekes szemben a sokat élt és sokat tapasztalt ember fennsőbbiséges humora csillan meg. Könyvét olvasva hol az egyik, hol a másik arcát látjuk, de inkább az utóbbit, ami természetes is. «Az író — úgymond — tulajdonképpen nem éli át, csak olthatatlan kíváncsisággal szemléli az életet. Ő nem szolidáris egyik emberrel és így önmagával sem.» Itt a maga ifjúkori énjét szemléli ezzel az olthatatlan kíváncsisággal, s főntebb idézett szavainak cáfolatául önmaga fölé emelkedik. Ez az önmagunk fölé emelkedés humorunknak fő forrása, ezért van Herczeg emlékezéseiben is annyi humor, mely oly vonzó olvasmánnyá teszi könyvét.

Kis-gyermekkori emlékeivel és családtörténeti adatokkal kezd. Eleven képet rajzol családi házaikról s a bennük élőkről: szüleiről, testvéreiről, rokonairól, azután szülővárosáról, annak életéről és embereiről. Sorra kerülnek a gyermekkori benyomások, játékok, kalandocskák, csínytevések, az elemi iskola emlékei. Majd a piarista gimnázium képe tűnik fel az akkori Temesvár életének keretében. Folytatódnak a kis diák élményei, melyek közül a titkos írás és a lablóbandába való belépés sem hiányzik. Szegeden újabb élmények a ladikázás, a klubalapítás, melynek hivatalos lapját ő szerkeszti, a törökök iránti lelkesedés az orosz-török háborúkor s az árvízveszedelem. Fehértemplomban már nagy diák, ki- nek jelleme élesebben mutatkozik a gyermekszellemek, kamaszcsinnyek, tánciskolai és önképzőkori élmények közepette. Itt már író is, aki lírai költeményeket s egy 1500 hexaméterre

terjedő hőskölteményt alkot. A boldog diákkort az érettségi s az utána tartott diákból fejezi be. Közben nagyon súlyos és komoly események nehezednek a fiatal lélekre: atyja halála, vagyoni összeomlásuk, s édesanyjának hősies küzdelme családjuk megmentéséért. — A műnek eddig terjedő, kb. kétharmad része méltán vetekszik a legfinomabb megfigyelésekben gazdag gyermeklélekrajzi regénnyel. — Az emlékezések mind színesebbek és mozgalmassabbak lesznek. Következik a pesti élet. A fiatal jogász és ügyvédbojtár szemével látjuk az akkori Pestet, az egyetemet, a régi Nemzeti Színházat és Népszínházat, a bálokat, sportéletet. Az ott hon töltött vakációk, melyek rendszeren hosszabbra nyúlnak az egyetemen engedélyezetteknel, szintén mozgalmassak. Egymást érik a mulatozások katonai- és civilbarátaival, a műkedvelő előadások, az ábrándos szerelmek. Elmondja sokat emlegetett kardpárbajának hiteles történetét, mely háromhónapi váci államfogházzal végződött. Itt kezdi első regényét írni a Singer és Wolfner-cég regény-pályázatára. Ennek döntő sikere teszi íróvá az eddig csak kísérletező fiatalembert. «Most már tudtam, hogy író leszek, nem takarékpénztári ügyész, ezen semmiféle emberi hatalom nem tud többé változtatni. És ebben a percben végleg megszűnt a verseci Várhegy évtizedes vonzóereje. A rézbőrű átúszott a nagy Amazon-folyamon és új hazát talált magának.» Ezekkel a szavakkal végződik az emlékezések első kötete.

Az adott hiányos kis vázlatból is láthatjuk, hogy Herczeg, mint mindig, most is rendkívül érdekes munkával kedveskedik olvasóinak. Nem rendes önéletrajzot ír részletes kortörténet keretében — nem is nevezi annak, hanem csak emlékezéseknek — hanem filmszerű képsorozatban pergeti le előttünk fiatalságának iz-

léssel kiválogatott és jellemzőknek ítélt emlékeit.

A regény- és novellairó művészi gondjával dolgozza ki minden egyes fejezetét, melyek ismét kisebb egységekre oszlanak. Hangulatos környezetrajzok, pompásan elbeszélte történetkéik, mulatságos anekdoták, élesen megrajzolt jellemvázlatok rokonairól, gyerekpajtásairól, barátairól, tanáraitól, az akkori közélet egy-egy hírességéről s érdekes korrajzi adalékok változtatják egymást mint kikerékített kis egészek. A mesélő egy percig sem enged unatkozni, még akkor sem, mikor elbeszélését elmékedésekkel, reflexiókkal szakítja meg.

Az irodalomtörténetírókat ezek különösen érdeklik, mert itt Herczeg végre maga beszél, nem alakjait beszélteti, mint rendszeren, s így egyenesen a lelkébe pillanthatnak. A szegény irodalomtudósok, kiket előszavában egy kissé lebecsül, úgyszintén méltán panaszkodhatnak, hogy nem sok ügyet vet az ő titkos óhajtaikra. Igaz, hogy sokat elárul magáról, de sokat el is hallgat. Jobban szeret másokról beszélni, s maga az őt jellemző tapintatos előkelőséggel sokszor a háttérben marad. Rendkívül érdekesen világít rá néha egyes munkáinak keletkezésére, egy-két regényalakjának modelljére, de írói kísérleteivel, melyek fejlődését láttatnák, keveset foglalkozik, olvasmányairól pedig, melyek annyira érdekelnék őket, alig szól.

De hiába szállnak perbe az illusztris szerzővel, mert panaszaikra azt feleli, hogy ő elégnék tartotta, ha ennyit mond és nem többet, s hogy ő nem az irodalomtörténészek kedvéért írta meg könyvét, hanem a maga mulatságára és mindnyájunk gyönyörűségére. Nem tudományos önéletrajzot írt, hanem egy finom humorú, elmés és hangulatos irodalmi művet, melynek ez egyszer önmaga a hőse.

Szinyei Ferenc.